

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1.	
СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ	12
1.1. Визначення та генеза наукових концепцій цивільних процесуальних відносин як інституту цивільного процесуального права	12
1.2. Напрями та методологія дослідження цивільних процесуальних відносин	39
1.3. Співвідношення цивільно-правових та цивільно-процесуальних відносин у науці цивільного процесуального права	58
РОЗДІЛ 2.	
ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЯК ІНСТИТУТУ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	85
2.1. Наукова інтерпретація та ознаки цивільних процесуальних правовідносин	85
2.2. Система цивільних процесуальних правовідносин	123
2.3. Місце та функції цивільних процесуальних відносин у механізмі цивільного процесуального регулювання ..	142
РОЗДІЛ 3.	
ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ	170
3.1. Підстави та передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин, їх зміна та припинення	170
3.2. Види цивільних процесуальних правовідносин	191

РОЗДІЛ 4.

СТРУКТУРА ЦИВІЛЬНИХ

ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 214

4.1. Елементи цивільних процесуальних правовідносин 214

4.2. Наукові теорії щодо об'єкта правовідносин,
його визначення та природа 243

4.3. Поняття та ознаки суб'єктів цивільно-процесуальних
відносин, їх класифікація та правовий статус 270

4.4. Суд як обов'язковий суб'єкт цивільних
процесуальних правовідносин:
обсяг та характер його повноважень 306

ВИСНОВКИ 339

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 356

ПЕРЕДМОВА

Згідно зі статтею 55 Конституції України [1], права і свободи людини і громадянина захищаються судом. У разі, якщо особисті немайнові чи майнові права та інтереси особи було порушено, вона має право звернутись у встановленому законом порядку до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. У такий спосіб виникають цивільно-процесуальні відносини, які є одним з ключових та визначальних різновидів суспільних відносин, які не просто проголошені чи задекларовані, а дійсно можуть бути реалізованими кожною особою.

Україна є молодою державою, тому більшість суспільних інститутів все ще перебуває на стадіях формування. Складний процес трансформації всіх сторін суспільного життя в Україні викликає потребу в дослідженні рефлексії відповідних змін на стан соціальних відносин у країні. В умовах подальшого розвитку українського суспільства та сучасного правотворення особливого значення набуває встановлення теперішнього стану теоретичного розкриття сутності та регулювання правових відносин між громадянами, а також перспектив його удосконалення. На сучасному етапі суспільного розвитку наявність інтересу до інституту цивільних процесуальних відносин обумовлюється фактором постійної необхідності охорони прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом всебічного справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ у повній відповідності з чинним законодавством. Потреба в охороні прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави значним чином підвищує роль наукових та методологічних підходів у дослідженні інституту цивільних процесуальних відносин. Впродовж останніх десятиліть перманентно здійснюється наукова діяльність у напря-

---

¹ Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.

мах розроблення теоретичних механізмів визначення сутності інституту цивільних процесуальних відносин та удосконалення його практичної реалізації, оскільки його ефективність є неможливою без належної наукової уваги.

В умовах формування правової держави та встановлення курсу до європейської інтеграції, перед Україною гостро стоїть потреба в розробці та впровадженні нових підходів до цивільно-процесуальних відносин. На сьогодні в Україні вдосконалюється національне законодавство в різноманітних сферах на основі конкретних вимог Європейського Союзу щодо імплементації міжнародних стандартів у вітчизняну правову систему. Такі зміни обумовлені передусім європейським вибором нашої держави. Як наслідок, протягом останніх десятиліть державна політика в різноманітних сферах, у тому числі цивільно-процесуальних відносин, зосереджена на активних перетвореннях та постійних змінах. А отже, європейська інтеграція є ще однією з причин, яка в питаннях цивільно-процесуальних відносин не втрачає своєї актуальності та обумовлює необхідність впровадження нових підходів щодо регулювання цивільно-процесуальних відносин, а також приведення вже існуючих у відповідність з міжнародними стандартами. У зв'язку з цим, наукова теорія цивільно-процесуальних відносин має постійно зазнавати змін під впливом розвитку законодавства, а також з огляду на необхідність створення теоретичних передумов для подальшого удосконалення науки цивільного процесу та цивільного процесуального законодавства. Окремі питання повинні розв'язуватись вченими-процесуалістами, тому для дослідження проблем цивільно-процесуальних відносин варто визначити їх місце в сучасній правовій науці.

У вітчизняній науковій літературі значно досконаліше розроблено теорію цивільних правовідносин, які є передумовою виникнення цивільно-процесуальних відносин. Регулятором суспільних відносин є норми права. Саме тому, певно, будь-яка норма права повинна виконувати роль упорядковувача зв'язків і явищ соціально-правового середовища, містити реальні мож-

ливості практичного запровадження в життя (тобто її застосування). Процесуально-правові норми тісно пов'язані з матеріальними нормами, мають з ними багато спільного і водночас процесуальні норми суттєво відрізняються від матеріальних. Теоретичні та практичні аспекти цивільно-процесуальних відносин постійно є предметом уваги науковців і практиків, і їх окремі елементи перманентно досліджуються на різних рівнях. Це можна пов'язати з тим, що в умовах формування в Україні демократичної, соціальної, правової держави, першочерговим завданням є забезпечення захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб. Відповідно, ефективність такого захисту безпосередньо залежить від створення належних та дієвих механізмів їх участі в суспільних відносинах.

Також актуальним є аналіз судів як незмінних суб'єктів цивільно-процесуальних відносин. Особливий статус суду обґрунтовується положеннями Конституції України [2] та ЦПК України [3]. Зокрема, у конституційних принципах встановлено, що суд є єдиним органом влади, наділеним компетенцією здійснювати правосуддя в Україні. Суд перевіряє наявність або відсутність підстав для відкриття провадження у справі, створює умови для її розгляду та своїм владним актом вирішує спір між сторонами, чим здійснює захист порушеного чи оспореного суб'єктивного цивільного права та/або охоронюваного законом інтересу. Тому суд є обов'язковим суб'єктом усіх процесуальних правовідносин, що виникають у цивільному процесі. Специфіка цивільно-процесуальних відносин у даному контексті полягає в тому, що захист суб'єктивних прав, свобод чи інтересів особи, суспільства чи держави не є тільки внутрішньою справою держави. У норми Конституції України [4] імплементовано низку положень Конвенції про захист прав людини та основоположних

---

² Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.

³ Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 40-41, 42. – С. 492.

⁴ Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.

свобод 1950 року [5], одна з яких пов'язана із судовим захистом. Основний Закон України поширив компетенцію судів на всі правовідносини, що виникають у державі, в тому числі й цивільні, і при цьому в разі, якщо усі національні засоби захисту вичерпано, кожна особа в нашій державі може звернутись за захистом до Європейського суду з прав людини. На даний момент це єдиний наддержавний судовий орган у цивільних процесуальних правовідносинах в Україні, а його рішення є обов'язковими для всіх членів Ради Європи, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року [6]. Україна ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 року [7], що обумовлює актуальність дослідження ролі даного органу як суб'єкта цивільно-процесуальних відносин у нашій державі.

Правовідносини в цивільному процесуальному праві фактично не були... предметом комплексних досліджень, хоча існує низка наукових праць, в яких вирішено окремі наукові проблеми. Насамперед відзначимо працю А. Л. Паскар «Цивільні процесуальні правовідносини: структурно-функціональний аналіз» [8]. Значний внесок у дослідження цивільно-процесуальних відносин зробили як вітчизняні, так і радянські вчені, серед яких: С. С. Алексєєв, І. С. Андрієнко, А. В. Андрушко, С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, О. Г. Братель, Л. А. Ванєєва, Н. В. Василина, С. В. Васильєв, Є. В. Васьковський, О. В. Гетманцев, Н. Ю. Голубєва, М. А. Гурвич, К. В. Гусаров, Д. Р. Джалілов, О. М. Єфімов, І. А. Жеруоліс, О. В. Задєєнко, О. С. Захарова, М. Б. Зейдер, О. О. Кармаза, Т. М. Кілічава,

---

⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 04.11.1950 // Офіційний вісник України від 16.04.1998 р. – № 13. – С. 270; від 23.08.2006 р. – № 32.

⁶ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 04.11.1950 // Офіційний вісник України від 16.04.1998 р. – № 13. – С. 270; від 23.08.2006 р. – № 32.

⁷ Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України від 14.10.1997. – 1997. – № 40. – Стаття 263.

⁸ Паскар А. Л. Цивільні процесуальні правовідносини: структурно-функціональний аналіз. : автореф. дис. ... канд. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А. Л. Паскар. – Київ, 2009. – 23 с.

С. В. Кімчинська, О. В. Кіріяк, А. В. Коваленко, О. В. Колісник, В. В. Комаров, М. П. Курило, Г. З. Лазько, Р. Я. Лемик, Я. Я. Мельник, О. А. Модліцький, В. П. Мозолін, Є. О. Нефедьєв, О. В. Підлубна, П. І. Радченко, С. В. Сеник, Р. О. Стефанчук, Л. А. Тичинська, О. І. Угриновська, Є. І. Фурса, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Т. В. Цюра, Ю. С. Червоний, Н. А. Чечіна, С. І. Черноченко, М. Й. Штефан, В. Н. Щеглов, С. В. Щербак, М. М. Ясинок та ін. Водночас, незважаючи на широке коло наукових праць із зазначеного та близьких до нього напрямів, багато з них потребують подальшого наукового дослідження, особливо в контексті трансформаційних процесів українського суспільства та реформування суспільних інститутів в Україні.

Звертаючись до статистики, у першому півріччі 2018 року, порівняно з аналогічним періодом 2017 року, до місцевих загальних судів надійшло на 4% більше позовних заяв, заяв, скарг, подань, клопотань, судових доручень та справ, що розглядаються в порядку цивільного судочинства – майже 498 тисяч. На одного суддю за 6 місяців 2018 року в середньому припало 149 розглянутих справ [9]. Ці дані є аргументом для подальших досліджень цивільно-процесуальних відносин, поширення яких у суспільстві лише зростає.

Отже, актуальність теми монографічного дослідження викликана необхідністю формування сучасної доктрини теорії цивільно-процесуальних відносин, а також зміною загальнотеоретичних акцентів у наукових дослідженнях. Суттєвих оновлень потребує цивільно-процесуальне законодавство, особливо в частині закріплення міжнародних стандартів.

Мета дослідження – простежити становлення наукових пошуків щодо теорії цивільно-процесуальних відносин та визначити особливості її сучасного стану.

Для досягнення означеної мети нами поставлені такі завдання:
– визначення правової природи цивільно-процесуальних відносин;

---

⁹ Стало відомо, як та скільки цивільних справ розглянули суди: Судебно-юридическая газета. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/122748-stalo-vidomo-yak-ta-skilki-tsviviln-ikh-sprav-rozglyanuli-sudi> (дата звернення: 06.06.2019)

- перегляд існуючих концепцій цивільно-процесуального правовідношення;
- встановлення співвідношення цивільно-правових та цивільно-процесуальних відносин;
- обґрунтування правової природи цивільних процесуальних правовідносин як інституту цивільного процесуального права;
- розроблення та обґрунтування сутності цивільно-процесуальних відносин та їх особливостей;
- аналіз структури цивільних процесуальних правовідносин.